

Ana Mihaljević
Klasična gimnazija
Križanićeva 4a, HR-10000 Zagreb
amihaljevi@gmail.com

USPOREDBA FONOLOŠKOGA NAZIVLJA U KLAJČEVIM PRAVOPISIMA S OSTALIM HRVATSKIM PRAVOPISIMA

U radu se analizira fonološko nazivlje koje se upotrebljava u pravopisima kojima je Klaić bio autor. Nazivlje se uspoređuje s fonološkim nazivljem koje se upotrebljavalo u pravopisima koji su prethodili Klaićevim i u onima koji su napisani nakon Klaićevih. Posebna je pozornost posvećena problemu glasovnih promjena. Utvrđuje se koje se glasovne promjene spominju, koji se nazivi upotrebljavaju te kako se one definiraju.

1. Uvod

Tema je ovoga rada fonološko nazivlje u pravopisima kojima je autor Adolf Bratoljub Klaić te usporedba Klaićeva fonološkoga nazivlja s nazivljem koje se upotrebljava u pravopisima nastalim nakon Klaićeva te s nazivljem koje su upotrebljavali Klaićevi prethodnici. Cilj je rada prikazati razvoj hrvatskoga fonološkog nazivlja koje se upotrebljava u pravopisnoj praksi te usustavljanje postojećih sinonimnih naziva. Također je cilj prikazati Klaićevu terminološku preciznost i jasnoću te upozoriti na neke probleme u fonološkome nazivlju. Fonološko je nazivlje i danas vjerojatno jedan od najneuređenijih dijelova jezikoslovnoga nazivlja o čemu svjedoči stanje u svim jezikoslovnim priručnicima od školskih udžbenika (v. Mihaljević i Prce 2014) do gramatika i pravopisa. Neujednačenost je fonološkoga nazivlja analizirana u nizu radova od kojih su neki: Jelaska i Novak 2006, Hudeček i dr. 2007, Horvat i Mihaljević 2007, Mihaljević 2007, Mihaljević i Štebih 2010.

Pri tome su osnovni problemi postojanje sinonimnih nizova, nizova naziva s nejasnim odnosom te nazivlje koje nije u skladu s pojmom koji opisuje.¹ U radu je naglasak stavljen na nazivlje glasovnih promjena jer je ono zanimljivo u pravopisima koji se zalažu za korijensko pisanje. Zanimljivo je kako se pristupa provođenju glasovnih promjena, tj. njihovu bilježenju u pismu.

2. Korpus

Korpus za ovaj rad sastoji se od dvaju Klaićevih pravopisnih priručnika: *Koriensko pisanje* (Klaić 1942) i *Hrvatski pravopis* u suautorstvu s Franjom Ciprom (Cipra i Klaić 1944) te od pravopisa koji su im prethodili i pravopisa napisanih nakon Klaićevih. U pravopisu *Koriensko pisanje* najveći se broj naziva iz područja fonologije nalazi u poglavljima *Dvoglas ie – je*, *Koriensko načelo u pravopisu* i *Pregled suglasničkih skupova u korienskom pisanju*, a u *Hrvatskome pravopisu* u poglavlju *Glasovi*. Nazivlje u Klaićevim pravopisima uspoređeno je s nazivljem u pravopisima nastalim prije Klaićevih priručnika:

- Boranić, Dragutin. 1941. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Izdanje Nakladnoga zavoda Banovine Hrvatske. Zagreb.
- Cipra, Franjo; Guberina, Petar; Krstić, Kruno. 1941. Pretisak 1998. *Hrvatski pravopis*. ArTresor. Zagreb.

Fonološko se nazivlje također uspoređuje i s pravopisima nastalim nakon Klaićevih. Ti su pravopisi:

- Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan. 1971. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- Anić, Vladimir; Silić, Josip. 1986. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga. Zagreb.
- Babić, Stjepan; Finka, Božidar; Moguš, Milan. ⁴1996. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- Anić, Vladimir; Silić, Josip. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Novi Liber – Školska knjiga. Zagreb.
- Badurina, Lada; Marković, Ivan; Mićanović, Krešimir. 2007. *Hrvatski pravopis*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Babić, Stjepan; Moguš, Milan. 2010. *Hrvatski pravopis: usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

¹ Usp. „U hrvatskome se u fonološkim i fonetskim djelima za glasove pojavljuju i hrvatski i strani nazivi, uglavnom latinski. Za pojedine pojmove ima i po nekoliko istoznačnica.” (Jelaska 2004: 21).

- *Hrvatski pravopis*. 2013. Gl. ur. Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

3. Pregled naziva u opisu glasovnih promjena

U ovome se poglavlju analizira nazivlje koje se upotrebljava u definiciji i opisu glasovnih promjena. Pri tome se proučava nazivlje samih glasovnih promjena, ali i nazivlje glasova koji se mijenjaju. Od glasovnih se promjena u Klaićevim pravopisima navode jednačenje po zvučnosti i mjestu tvorbe, ispadanje/gubljenje, nepostojani *a*, vokalizacija ili promjena *l* u *o* te promjene *ije – je – e – i*. Ostale se glasovne promjene ne navode, pa nazivlje povezano s njima nije obrađeno.

3. 1. Jednačenje po zvučnosti

Analizom pravopisa uočava se da su dva problema povezana s glasovnom promjenom koja se danas najčešće naziva *jednačenjem po zvučnosti*. Prvi je problem povezan s nazivom same glasovne promjene. Klaić u *Korienskomе pisanju* upotrebljava naziv *izjednačivanje suglasnika po zvučnosti*. Riječ je o nazivu koji se ne upotrebljava u pravopisima koji prethode Klaićevu pravopisu, a i ne susreće se u pravopisima nakon njegovih. Boranić (1941.) govori o *sljubljivanju suglasnika*, dok je nazivlje u pravopisu Cipre, Guberine i Krstića (1941.) neujednačeno te se usporedno upotrebljavaju nazivi *prilagođavanje suglasnika po zvučnosti*, *pretvaranje zvučnih u bezvučne*, *prijetvorba zvučnih u bezvučne*, *neprilagođivanje po zvučnosti*. Pri tome se u priručniku naizmjenice upotrebljavaju glagoli *pretvara se* i *mijenja se*. Premda Klaić, kad obrađuje pravila o bilježenju provedbe promjene, govori o *izjednačivanju suglasnika po zvučnosti*, kad govori o neprovođenju promjene u pismu, upotrebljava naziv *jednačenje po zvučnosti*, što znači da je i taj naziv, koji je prevladao u pravopisima od pravopisa Babića, Finke i Mogušā (1971.) do danas te u drugim jezikoslovnim priručnicima, Klaiću bio poznat te da ga je vjerojatno nesvjesno upotrebljavao unatoč težnjama drugomu nazivu. Naziv *jednačenje po zvučnosti* pojavljuje se u pravopisima Babića, Finke i Mogušā (1971., 1996.), Badurine, Markovića i Mićanovića (2007.) i Babića i Mogušā (2010.) te u pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2013.). U pravopisima Anića i Silića (1986., 2001.) upotrebljava se naziv *zamjena zvučnog suglasničkog fonema ispred bezvučnih suglasničkih fonema*. Jedno je od terminoloških načela da se prednost daje kraćemu nazivu, a zbog duljine naziva jasna je njegova neproširenost u praksi. U pravopisima nije potvrđen naziv *asimilacija po zvučnosti* koji je potvrđen u nekim hrvatskim gramatikama i udžbenicima (npr. Rosandić, *Hrvatski jezik i književnost*, 2001, 2003). Drugi je problem povezan s ovom glasovnom promjenom pitanje što je to što se jednači. U

većini se pravopisa govori o promjeni suglasnika (Boranić 1941, Cipra, Guberina i Krstić 1941, Klaić 1942, Babić, Finka i Moguš 1971 i 1996, Badurina, Marković i Mićanović 2007, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013), međutim, katkad se ističe da je riječ o promjeni zvučnih u bezvučne (Cipra, Guberina i Krstić 1941, Badurina, Marković i Mićanović 2007) te o promjeni zvučnoga suglasničkog fonema i bezvučnoga suglasničkog fonema. U pravopisu Babića, Finke i Moguša iz 1996. i Babića i Moguša iz 2010. upotrebljava se naziv *šumnici*. Time se najpreciznije ističe koji se glasovi jednače jer se ne jednače svi suglasnici. Uz jednačenje šumnika u pravopisu Babića, Finke i Moguša govori se i o jednačenju glasova općenito. Ni u jednome se pravopisu ne govori o jednačenju zatvornika. Iako se ne jednače svi zatvornici, u hrvatskim se gramatikama i udžbenicima taj naziv katkad pojavljuje. U pravopisu Cipe i Klaića iz 1944. naziv glasovne promjene ne spominje se. Popis svih naziva koji se nalaze u pojedinim pravopisima prikazan je u 1. tablici. Podebljano su otisnuti Klaićevi pravopisni priručnici.

pravopis	nazivi
Boranić 1941.	sljubljanje suglasnika
Cipra, Guberina i Krstić 1941.	prilagođivanje suglasnika po zvučnosti, pretvaranje zvučnih u bezvučne, prijetvorba zvučnih u bezvučne (<i>pretvara se, mijenja se</i>)
Klaić 1942.	izjednačivanje suglasnika po zvučnosti (jednačenje po zvučnosti)
Cipra i Klaić 1944.	–
Babić, Finka i Moguš 1971.	jednačenje po zvučnosti – suglasnici (<i>mijenjaju se</i>)
Anić i Silić 1986.	zamjena zvučnog suglasničkog fonema ispred bezvučnih suglasničkih fonema
Babić, Finka i Moguš 1996.	jednačenje glasova po zvučnosti, jednačenje glasova – jednače se šumnici koji su se našli u sklopu između dva ili tri otvornika
Anić i Silić 2001.	zamjena zvučnoga suglasničkog fonema ispred bezvučnih suglasničkih fonema
Badurina, Marković i Mićanović 2007.	jednačenje suglasnika po zvučnosti – bezvučni suglasnik mijenja se u svoj zvučni parnjak
Babić i Moguš 2010.	jednačenje po zvučnosti – šumnici različiti po zvučnosti
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013.	jednačenje po zvučnosti – suglasnici

1. tablica: Jednačenje po zvučnosti

3.2. Jednačenje po mjestu tvorbe

Druga je glasovna promjena u čijemu opisu postoji terminološka zbrka glasovna promjena koja se danas najčešće naziva *jednačenjem po mjestu tvorbe*. Pravopisi se uglavnom u poglavljima o jednačenju po mjestu tvorbe služe sličnim ili istim nazivima kao i u poglavljima o jednačenju po zvučnosti. Boranić (1941.), kao i pri opisu jednačenja po zvučnosti, upotrebljava naziv *sljubljanje* te ne naglašava razliku u kriteriju vršenja promjene pri jednoj i pri drugoj promjeni. U pravopisu Cipre, Guberine i Krstića (1941.) upotrebljava se naziv *prilagođivanje suglasnika po mjestu glasovne tvorbe*. Klaić u *Korienskom pisanju* (1942.) ponovno upotrebljava naziv *izjednačivanje (izjednačivanje suglasnika po mjestu glasovne tvorbe)*. Međutim, kao i kad govori o jednačenju po zvučnosti, u drugome poglavlju kad govori o neprovođenju i nezapisivanju glasovnih promjena, upotrebljava naziv *jednačenje po mjestu tvorbe*, što također govori o tome da mu je naziv bio poznat te da je u tome razdoblju također bio u uporabi. U pravopisu se Babića, Finke i Moguša (1971.) upotrebljava naziv *jednačenje po mjestu tvorbe* koji se pojavljuje i u pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2013.) i u pravopisu Badurine, Markovića i Mićanovića (2007.) uz dodatak da je riječ o suglasnicima koji se jednače (*jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe*). U pravopisu Babića, Finke i Moguša (1996.) i Babića i Moguša (2010.) upotrebljavaju se nazivi *jednačenje po izgovornome mjestu*. Kao i pri opisu jednačenja po zvučnosti, u pravopisnim priručnicima pojavljuje se neslaganje oko toga koji se glasovi jednače. U starijim se priručnicima, kao i pri opisu jednačenja po mjestu tvorbe, govori o jednačenju suglasnika. O jednačenju se suglasnika govori i u pravopisu Badurine, Markovića i Mićanovića (2007.) uz dodatak da je riječ o zubnim (dentalnim) suglasnicima ispred tvrdonepčanih (palatalnih) suglasnika te o dvousnenim suglasnicima. U pravopisu Babića, Finke i Moguša (1996.) govori se o jednačenju zatvornika, a ističe se da se jednače šumnici *s*, *z* i *h*, zvonačnik *n* i nepčanici. Iz navedenih je primjera vidljivo da i u suvremenim pravopisnim priručnicima postoje sinonimni parovi naziva koji se navode u zagradama od kojih je jedan najčešće hrvatskoga, a drugi stranoga (uglavnom latinskoga) podrijetla te da se u različitim priručnicima za istu pojavu upotrebljavaju različiti nazivi. Takvo stanje otežava uporabu priručnika koji bi trebali biti namijenjeni širemu korisničkom krugu, a ne samo jezikoslovcima i stručnjacima. Popis svih naziva koji se nalaze u pojedinim pravopisima prikazan je u 2. tablici.

pravopis	nazivi
Boranić 1941.	sljubljanje
Cipra, Guberina i Krstić 1941.	prilagođivanje suglasnika po mjestu glasovne tvorbe
Klaić 1942.	izjednačivanje suglasnika po mjestu glasovne tvorbe (jednačenje po mjestu tvorbe nepromijenjeno ako se ne događa nakon jednačenja po zvučnosti, izazvano izjednačivanjem po govornom ustroju)
Cipra i Klaić 1944.	–
Babić, Finka i Moguš 1971.	jednačenje po mjestu tvorbe
Anić i Silić 1986.	–
Babić, Finka i Moguš 1996.	jednačenje zatvornika po izgovornome mjestu – jednače se šumnici <i>s, z i h</i> , zvonačnik <i>n</i> , nepčanici
Anić i Silić 2001.	–
Badurina, Marković i Mićanović 2007.	jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe – zubni (dentalni) suglasnici ispred tvrdonepčanih (palatalnih) suglasnika, dvousneni suglasnici
Babić i Moguš 2010.	jednačenje po izgovornome mjestu
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013.	jednačenje po mjestu tvorbe

2. tablica: Jednačenje po mjestu tvorbe

3. 3. Ispadanje/gubljenje

Ispadanje ili gubljenje promjena je o kojoj, kao što je i iz naslova poglavlja vidljivo, ni danas ne postoji slaganje o nazivu i opsegu. Zanimljivo je da se Klaić u dvama svojim priručnicima odlučuje za dva različita naziva. U *Koriensko-me pisanju* (1942.) upotrebljava se naziv *izpadanje suglasnika*, a u *Hrvatskome pravopisu* (1944.) upotrebljava se naziv *odpadanje glasa*. Iz tih je dvaju naziva, međutim, vidljivo da je u obama slučajevima riječ o nazivima nastalim od glagola *padati* s različitim prefiksima, dok se ne navodi naziv *gubljenje*. U dvama je pravopisnim priručnicima koji prethode Klaićevima naziv *ispadanje*, a u pravopisu Cipre, Guberine i Krstića (1941.) također se navodi naziv *izostavljanje*, koji se ne nalazi u drugim priručnicima. Od pravopisa Babića, Finke i Moguša iz 1971. do pravopisa Babića i Moguša iz 2010. u svim se pravopisnim priručnicima pojavljuje naziv *gubljenje*. U pravopisu Anića i Silića (2001.) promjena se izrijekom ne imenuje, međutim, u opisu se promjene upotrebljava glagol *ispadati*, pa se može pretpostaviti da je riječ o promjeni koja bi se nazivala *ispadanje*. U pravopisu Babića i Moguša (2010.) promjena se naziva i *stapanjem*.

U pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2013.) ponovno se pojavljuje naziv *ispadanje*. Rječničke su definicije imenica *ispadanje* i *gubljenje* u *Školskome rječniku hrvatskoga jezika* (2012.) sljedeće:

ispadanje 1. odvajanje od čega; sin. otpadanje, 2. prestanak bivanja dijelom čega; sin. otpadanje, 3. nehотиčno padanje iz ruke ili s kakva mjesta

gubljenje 1. ostajanje bez koga ili čega, 2. zaboravljanje gdje se što nalazi ili nemogućnost pronalaženja čega; sin. zametanje.

Budući da riječ *gubljenje* češće podrazumijeva zaboravljanje ili slučajno i nehottično ostajanje bez čega, prednost bi trebalo dati nazivu *ispadanje*. Zanimljivo je primijetiti da se kao sinonim riječi *ispadanje* navodi *otpadanje*, naziv koji Klaić usporedno upotrebljava.

Također neslaganje postoji i kad se govori o tome što ispada, tj. što se gubi. Usporedno se upotrebljavaju nazivi *glas* i *suglasnik*, ali razlikuju se i same definicije promjene. U ranim se pravopisima (Boranić 1941, Cipra, Guberina i Krstić 1941, Klaić 1942) govori o ispadanju suglasnika. Međutim, zanimljivo je da Klaić u *Korienskome pisanju* (1942.) govori o ispadanju suglasnika, a u *Hrvatskome pravopisu* o otpadanju glasa. U novijim se pravopisima usporedno govori o promjeni koja zahvaća suglasnike (Babić, Finka i Moguš 1971, Badurina, Marković i Mićanović 2007, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013), glasove (Babić, Finka i Moguš 1996) i šumnike (Babić i Moguš 2010). Pri tome postoje razlike u opsegu promjene. U Boranićevu pravopisu (1941.) promjena se definira kao ispadanje jednoga od dvaju istih suglasnika, međutim, među primjerima se navode i primjeri za ispadanje suglasnika *d* u nizu različitih glasova. U pravopisu Cipre, Guberine i Krstića (1941.) govori se o ispadanju skupova *šš* i *žž* u kojima se piše i izgovara samo jedno, ali promjena se naknadno dijeli na ispadanje jednakih suglasnika te ispadanje zubnih suglasnika u suglasničkim skupovima te se osobito naglašavaju slučajevi kad se u pismu ispadanje ne bilježi. Klaić i priručnici nakon njegovih u definiciji promjene ističu da je riječ o ispadanju ili gubljenju jednoga od dvaju istih glasova ili suglasnika, međutim, među primjerima se osim primjera u kojima je riječ o dvama istim suglasnicima navode i primjeri s riječima koje završavaju na *-dak* i *-tac*. Pravopis Babića, Finke i Moguša iz 1996. navodi i naziv *gubljenje* i naziv *ispadanje*, međutim, ne smatra ih sinonimima. Naziv *gubljenje* označava promjenu u kojoj se gubi jedan od dvaju istih glasova, dok naziv *ispadanje* označuje da je riječ o ispadanju jednoga glasa iz suglasničke skupine s različitim glasovima. Slična se razlika nalazi i u nekim osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima (npr. Težak i dr., *Hrvatski jezik* 8, 2007, v. Mihaljević i Prce 2014). Nejasno je je li riječ o dvjema različitim promjenama te koja je razlika u procesima

gubljenja i ispadanja. Popis svih naziva koji se nalaze u pojedinim pravopisima prikazan je u 3. tablici.

pravopis	nazivi
Boranić 1941.	zakon ispadanja – ispadanje suglasnika – dva ista, ali primjeri i za <i>d</i>
Cipra, Guberina i Krstić 1941.	izostavljanje, ispadanje: skupovi <i>šš</i> i <i>žž</i> – piše se i izgovara samo jedno (nema naziva promjene), ispadanje suglasnika: 1. ispadanje jednakih, 2. ispadanje zubnih, neispadanje u pismu
Klaić 1942.	izpadanje suglasnika – dva ista
Cipra i Klaić 1944.	odpadanje glasa
Babić, Finka i Moguš 1971.	gubljenje jednoga od istih suglasnika, gubljenje suglasnika (ali u primjerima se gube i različiti)
Anić i Silić 1986.	ispadaju – i isti i različiti
Babić, Finka i Moguš 1996.	gubljenje glasova – dva ista, ispadanje – dva različita
Anić, Silić 2001.	– (opisuje se glagolom <i>ispadati</i>)
Badurina, Marković i Mićanović 2007.	gubljenje suglasnika – isti suglasnika, ali i primjeri <i>d</i> i <i>t</i> – gube se
Babić i Moguš 2010.	gubljenje – dva ista, stapanje dva ista šumnika, ali stapanje i kod <i>-dak</i> , <i>-tac</i>
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013.	ispadanje suglasnika

3. tablica: Ispadanje/gubljenje

3.4. Vokalizacija ili promjena *l* u *o*

Vokalizacija ili promjena *l* u *o* glasovna je promjena pri čijemu opisu u pravopisima postoji niz sinonimnih naziva. Klaić u svojim pravopisima ne imenuje glasovnu promjenu, međutim, u *Hrvatskome pravopisu* (1944.) u opisu primjera govori da se *pretvara l* u *o*. Iz toga bismo mogli zaključiti da je riječ o promjeni koja bi se nazivala *pretvaranje* ili *pretvorba l* u *o*. U Boranićevu se pravopisu (1941.) također ne imenuje glasovna promjena, međutim, govori se o *mijenjanju l* u *o*. U pravopisu Cipre, Guberine i Krstića (1941.) upotrebljava se naziv sukladan Cipra-Klaićevu nazivlju (1944.) *pretvaranje l* u *o*. U pravopisu Babića, Finke i Moguša (1971.) promjena se naziva *promjena l* u *o*. U pravopisu Anića i Silića iz 1986. naziv je *alternacija l/o*. Sličan se naziv upotrebljava u pravopisu Babića, Finke i Moguša iz 1996. uz drukčija pravopisna rješenja o pisanju bjeline: *alternacija l* / *o*. U pravopisu Anića i Silića iz 2001. promjena

je opisana kao proces u kojemu je *fonem l zamijenjen fonemom o*. Nijedan od pravopisa ne navodi naziv *vokalizacija* koji se ustalio u drugim jezikoslovnim priručnicima te u školskim udžbenicima (v. Mihaljević i Prce 2014.). Također se ne obraća pozornost na problem promjene suprotne od promjene *l* u *o*, tj. na primjere u kojima se sa suvremenoga gledišta mijenja *o* u *l*, tj. događa se *devokalizacija* ili *promjena o u l*. Povijesno je gledano doista riječ o promjeni koja nastaje od osnovnoga *l*, međutim, u opisu se glasovnih promjena kao polazište obično uzima kanonski oblik te je stoga niz primjera u kojima se u sklonidbi izmjenjuje početno *o* s *l* (npr. *anđeo* – *anđela*, *đavao* – *đavla*). Popis svih naziva koji se nalaze u pojedinim pravopisima prikazan je u 4. tablici.

pravopis	nazivi
Boranić 1941.	mijenjanje <i>l</i> u <i>o</i> (ali bez imena promjene)
Cipra, Guberina i Krstić 1941.	pretvaranje <i>l</i> u <i>o</i>
Klaić 1942.	–
Cipra i Klaić 1944.	pretvara se <i>l</i> u <i>o</i>
Babić, Finka i Moguš 1971.	promjena <i>l</i> u <i>o</i>
Anić i Silić 1986.	alternacija <i>l/o</i>
Babić, Finka i Moguš 1996.	alternacija <i>l/o</i>
Anić i Silić 2001.	fonem <i>l</i> zamijenjen je fonemom <i>o</i>
Badurina, Marković i Mićanović 2007.	–
Babić i Moguš 2010.	–
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013.	–

4. tablica: Vokalizacija ili promjena *l* u *o*

3.5. Nepostojani *a*

Nepostojani *a* glasovna je promjena čiji je naziv problematičan jer je (uz nepostojani *e*) jedina glasovna promjena koja nije definirana kao proces, nego kao glas koji se mijenja (usp. Horvat i Mihaljević 2007). Nejasno je pri tome je li riječ o glasovnoj promjeni koja se događa kad glas *a* ispada ili kad se pojavljuje ili se stanje određuje prema nominativu. S obzirom na tijek promjene najbolji bi njezin naziv bio alternacija *a/ø* (kao što je u primjeru *momak* – *momka*) i *ø/a* (kao što je u primjeru *sestra* – *sestara*). U pravopisu Cipre i Klaića (1944.) govori se o *ispadanju nepostojanoga a*, što je bolji naziv od naziva koji se danas najčešće upotrebljava jer se naglašava da je riječ o promjeni, tj. o ispadanju. Zanimljivo je primijetiti da se promjena naziva *ispadanje*, a ne *odpadanje*, što je

naziv koji se u tome pravopisu upotrebljava kad se govori o suglasničkim promjenama. U svim se priručnicima nakon Klaićevih, osim pravopisa Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, upotrebljava naziv *nepostojano* a (srednjega roda). U pravopisu Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje govori se o *nepostojanome* a (muškoga roda). Budući da je riječ o promjeni u prvome redu glasova, a ne slova, a *glas* je imenica muškoga roda, prednost bi trebalo dati nazivu *nepostojani* a. Budući da se u pravopisu Cipre i Klaića (1944.) izraz navodi u genitivu (*ispadanje nepostojanoga* a), nije moguće odrediti je li riječ o muškome ili srednjemu rodu. Međutim, u poglavlju o glasovima ističe se da su glasovi srednjega roda, pa bi sukladno tomu vjerojatno ipak bila riječ o srednjemu rodu.² Popis svih naziva koji se nalaze u pojedinim pravopisima prikazan je u 5. tablici.

pravopis	nazivi
Boranić 1941.	nepostojano <i>a</i>
Cipra, Guberina i Krstić 1941.	nepostojano <i>a</i>
Klaić 1942.	–
Cipra i Klaić 1944.	ispadanje nepostojanoga <i>a</i>
Babić, Finka i Moguš 1971.	nepostojano <i>a</i>
Anić i Silić 1986.	nepostojano <i>a</i>
Babić, Finka i Moguš 1996.	nepostojano <i>a</i>
Anić i Silić 2001.	nepostojano <i>a</i>
Badurina, Marković i Mićanović 2007.	nepostojano <i>a</i>
Babić i Moguš 2010.	nepostojano <i>a</i>
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013.	nepostojani <i>a</i>

5. tablica: *Nepostojani a*

3.6. Alternacija ili promjena *ije – je – e – i*

Sljedeći je problem uvršten među probleme u nazivlju glasovnih promjena iako je zapravo riječ o pojavi koju je vrlo upitno svrstati među glasovne promjene. Riječ je o alternaciji ili promjeni *ije – je – e – i*, tj. o promjeni duljine sloga, a budući da se ostale promjene u duljini sloga (npr. promjene naglasaka iz kratkih u duge) ne smatraju glasovnim promjenama, ni ovu pojavu ne bi trebalo ubrajati među njih. Međutim, s obzirom na to da je riječ o pojavi koja se, za razliku od promjene u dužini naglasaka, bilježi u pismu, mnogi je jezikoslovci ubrajaju među glasovne promjene. Međutim, problem je koji se pojavljuje s

² Detaljnije o toj glasovnoj promjeni i njezinu nazivlju v. Horvat i Mihaljević 2007.

nazivima te glasovne skupine mnogo širi jer se u priručnicima pojavljuju različiti nazivi za tu pojavu, ali i za glasove koji se pojavljuju. Boranić (1941.) u svojem pravopisu govori o dvoglasniku. Taj naziv u svojim pravopisima upotrebljavaju i Babić, Finka i Moguš (1996.) te Babić i Moguš (2010.) U pravopisu Cipre, Guberine i Krstića (1941.) govori se jednostavno o *ije – je* koji može biti jednosložan, dvosložan i trosložan³, a govori se da je nastao od starobugarskoga glasa *jat*⁴. U pravopisu Babića, Finke i Moguša iz 1996. slijed *i-j-e* koji nije podrijetlom od staroga *jata* izdvaja se pod nazivom *troglasovni slijed ije*, a u pravopisu Babića i Moguša iz 2010. taj se slijed naziva *troglasovna skupina ije*. Klaić u obama svojim pravopisima govori o dvoglasu. Pri tome s obzirom na korijenski pravopis dvoglas piše *ie – e* za razliku od dvosložnoga skupa *ije*. U pravopisu Babića, Finke i Moguša iz 1971. upotrebljava se naziv *glasovni skupovi ije – je* i *skup ije*. Babić, Finka i Moguš u pravopisu iz 1996. govore o dvoglasniku *ie*. U pravopisima Anića i Silića (1986., 2001.) govori se o *alternaciji ije/je/e/i* te se dodaje da je riječ o *refleksu (starog) glasa jata*. Badurina, Marković i Mićanović (2007.) govore o *smjenjivanju ije/je/e/i/ø* te o *smjenjivanju je>i, ije>i, ije>ø*. U pravopisu se Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2013.) govori o *ije/je/e* te se upotrebljavaju nazivi *kraćenje ije > je* i *duljenje je > ije*. Također se spominje *glas jat*. Popis svih naziva koji se nalaze u jedinim pravopisima prikazan je u 6. tablici.

pravopis	nazivi
Boranić 1941.	dvoglasnik
Cipra, Guberina i Krstić 1941.	<i>ije – je</i> (jednosložan, dvosložan, trosložan), starobugarski glas <i>jat</i>
Klaić 1942.	dvoglas <i>ie – je</i>
Cipra i Klaić 1944.	dvoglas, dvosložni skup <i>ije</i>
Babić, Finka i Moguš 1971.	glasovni skupovi <i>ije – je</i> , skup <i>ije</i>
Anić i Silić 1986.	refleks glasa <i>jata</i> , alternacija <i>ije/je/e/i</i> , alternante, zamjena alternanata (duljenje i kraćenje sloga)
Babić, Finka i Moguš 1996.	dvoglasnik <i>ie</i> , duljenje i kraćenje sloga, troglasovni slijed <i>ije</i>
Anić i Silić 2001.	alternacije <i>ije/je/e/i</i> , refleks starog glasa <i>jata</i> , jednosložno i dvosložno <i>ije</i> , refleks glasa <i>jata</i> , alternante, zamjene alternanata, kraćenje i duljenje

³ Pri tome nije jasno kako bi *ije* moglo biti trosložno.

⁴ Starobugarski je naziv koji se upotrebljava u nekim slavističkim tradicijama kako bi se imenovao jezik koji se u hrvatskoj filologiji najčešće naziva staroslavenskim.

Badurina, Marković i Mićanović 2007.	smjenjivanje <i>ije/je/e/i/ø</i> , kraćenje, duljenje, smjenjivanje <i>je>i</i> , <i>ije>i</i> , <i>ije>ø</i>
Babić i Moguš 2010.	dvoglasnik <i>ie</i> , duljenje i kraćenje sloga, troglasovna skupina <i>ije</i>
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013.	<i>ije/je/e</i> , kraćenje <i>ije > je</i> , duljenje <i>je > ije</i> , jat

6. tablica: Alternacija ili promjena *ije – je – e – i*

4. Glas, suglasnik, fonem ili slovo

U prethodnome se poglavlju moglo uočiti da je u nazivima pojedinih glasovnih promjena neujednačen naziv za ono što se u glasovnoj promjeni događa. Tako se istodobno za istu pojavu upotrebljavaju nazivi *glas*, *fonem* i *suglasnik*. Miješanje se tih naziva, međutim, ne ograničava samo na glasovne promjene, nego se oni izmjenjuju u gotovo svim slučajevima, a tome se nizu priključuje i naziv *slovo*. Boranić (1941.) usporedno upotrebljava nazive *glas* i *suglasnik*. Cipra, Guberina i Krstić (1941.) sustavno govore o glasovima u svim okolnostima. Klaić u *Korienskom pisanju* (1942.) naizmjenice u istome okruženju upotrebljava nazive *glas* i *slovo* (npr. glas *č*, ali slovo *č*) te govori o suglasničkim skupovima u kojima se nalaze slova. U pravopisu Cipe i Klaića (1944.) usporedno se upotrebljavaju nazivi *glas* i *suglasnik*. Isto je i u pravopisu Babića, Finke i Moguša (1971., 1996.) u kojima se u poglavlju o pisanju *č* i *ć* usporedno govori o suglasniku *č*, ali o glasovima *č* i *ć*. Anić i Silić upotrebljavaju nazive *fonem*, *grafem* i *slovo*. U pravopisu Badurine, Markovića i Mićanovića (2007.) upotrebljavaju se nazivi *suglasnički* i *samoglasnički fonem* te *slovo*. U dvama se najnovijim pravopisima sustavno upotrebljava naziv *glasovi*. Popis svih naziva koji se nalaze u pojedinim pravopisima prikazan je u 7. tablici.

pravopis	nazivi
Boranić 1941.	miješanje glas i suglasnik
Cipra, Guberina i Krstić 1941.	glasovi
Klaić 1942.	glas/slovo, glas <i>ć</i> > slovo <i>č</i>, suglasnički skup u kojemu je prvo slovo <i>d</i>
Cipra i Klaić 1944.	glas, suglasnik
Babić, Finka i Moguš 1971.	suglasnik <i>č</i> , glasovi <i>č</i> i <i>ć</i>
Anić i Silić 1986.	fonem, grafem
Babić, Finka i Moguš 1996.	glas i suglasnik

Anić i Silić 2001.	grafem, fonem; slovo (grafem) i glas (fonem)
Badurina, Marković i Mićanović 2007.	suglasnički i samoglasnički fonem, slovo
Babić i Mogaš 2010.	glasovi
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2013.	glasovi

7. tablica: Glas, suglasnik, fonem ili slovo

5. Ostalo

Niz je naziva koji se upotrebljavaju u obama Klaićevim pravopisima, ali i u priručnicima nakon njegovih, a koji nisu sporni. Takvi su nazivi: *zvučni i bezzvučni suglasnici, suglasnik, glas, samoglasnik, dugi i kratki slogovi, suglasnički i samoglasnički skupovi, nenaglašeni i naglašeni samoglasnik*. Iz primjera naziva *suglasnički i samoglasnički skupovi*, ali i naziva *glasovne skupine* vidljivo je da se kao sinonimi upotrebljavaju riječi *skup* i *skupina*.

Međutim, mnogo je naziva koje Klaić upotrebljava, a nakon njega nisu zaživjeli u uporabi. Takav je i blisko značani niz naziva: *sekundarni korjenit suglasnik* iz Klaićeva priručnika (1942.) te *korienski i osnovni suglasnik, korjenito* npr. d i *osnovni glas* iz pravopisa Cipe i Klaića pravopisa (1944). S obzirom na specifičnost pravopisnih rješenja *korienskim* se ili *osnovnim* glasom ili suglasnikom naziva glas koji je u korijenu riječi i koji se nalazi prije provedbe glasovnih promjena. *Sekundarni je korjenit suglasnik* suglasnik koji nastaje provedbom glasovne promjene, ali koja se bilježi u pismu i koji je u osnovi tvorenice (npr. *ž* u *mnoštvo* od *mного*). Klaić usporedno upotrebljava dva odnosna pridjeva: *korienski* i *korjenit*, pri tome u samome naslovu svojega priručnika *Koriensko pisanje* prednost daje pridjevu na *-ski* koji je i mnogo češći u hrvatskoj tvorbi. U pravopisu Cipe i Klaića (1944.) također se nalaze i sljedeći nazivi koji se upotrebljavaju kad je riječ o usporedbi sa stranim jezicima: *preglašeni samoglasnik* (u riječima iz njemačkoga) te *akcenti na slovima iz stranih riječi*. Tu, međutim, nije riječ o nazivu *akcent* koji je sinoniman s nazivom *naglasak*, nego je riječ o pravopisnome znaku koji se bilježi na nekim slovima neovisno o naglasku u riječi.

6. Zaključak

Neusustavljenost fonološkoga nazivlja nije novija pojava jer je već u prvim pravopisnim priručnicima vidljivo da postoje neslaganja i neujednačenosti.

Pri opisu glasovnih promjena treba istaknuti veliku prednost Klaićevih priručnika. Klaić u obama svojim priručnicima jasno razlikuje neprovođenje gla-

sovnih promjena u govoru i njihovo nebilježenje u pismu. Klaić ističe da se s obzirom na specifičnost pravopisne prakse u njegovo doba neke glasovne promjene ne bilježe u pismu, međutim, da je riječ isključivo o pravopisnome rješenju, a ne o neprovođenju glasovne promjene. Po tome je Klaić zaista bio ispred svojega vremena jer se i danas u mnogim jezičnim priručnicima i školskim udžbenicima ne razlikuje neprovođenje i nebilježenje (npr. Raguž, *Praktična gramatika hrvatskoga jezika* 1997, v. Mihaljević i Prce 2014).

Na kraju u 8. tablici navodi se i popis svih fonoloških naziva upotrijebljenih u obama Klaićevim pravopisnim priručnicima.

Klaić 1942.	Cipra i Klaić 1944.
izjednačivanje suglasnika po zvučnosti (jednačenje po zvučnosti)	–
izjednačivanje suglasnika po mjestu glasovne tvorbe (jednačenje po mjestu tvorbe nepromijenjeno ako se ne događa nakon jednačenja po zvučnosti, izazvano izjednačivanjem po govornom ustroju)	–
izpadanje suglasnika – dva ista	odpadanje glasa
–	pretvara se <i>l</i> u <i>o</i>
–	izpadanje nepostojanoga <i>a</i>
dvoglas <i>ie – je</i>	dvoglas, dvosložni skup <i>ije</i>
glas/slovo, glas <i>é</i> > slovo <i>č</i> , suglasnički skup u kojemu je prvo slovo <i>d</i>	glas, suglasnik
sekundarni korjenit suglasnik	korienski i osnovni suglasnik, korjenito <i>d</i> , osnovni glas
zvučni i bezzvučni suglasnici	zvučni i bezzvučni suglasnici
suglasnik	suglasnik
samoglasnik	samoglasnik
dugi i kratki slogovi	dugi i kratki slogovi
suglasnički skupovi	suglasnički skupovi
–	preglašeni samoglasnik
–	poluglas
–	akcenti na slovima iz stranih riječi
–	nenaglašeno i naglašeno <i>a/e</i>
–	glasovne skupine
–	samoglasnički skupovi

8. tablica: Nazivi u Klaićevim pravopisima

Pri budućem normiranju hrvatskoga fonološkog nazivlja i Klaićevi bi pravopisi trebali biti nezaobilazan izvor.

Literatura:

- HORVAT, MARIJANA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 2007. Glasovne promjene: nepostojanost *a* i *e*, epenteza i jotacija (problematizacija naziva, definicija i međudodna glasovnih promjena). *Rasprave* 33. 289–304.
- HUDEČEK, LANA; MIHALJEVIĆ, MILICA; VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2007. Sinonimni parovi i nizovi u temeljnome jezikoslovnom nazivlju. *Filologija* 46-47. 101–22.
- JELASKA, ZRINKA. 2004. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- JELASKA, ZRINKA; NOVAK, INES. 2007. Čemu? Inačnost glasovnoga nazivlja. *Filologija* 46-47. 131–149.
- MIHALJEVIĆ, ANA; PRCE, MARIS. 2014. Glasovne promjene u udžbenicima hrvatskoga jezika. *Luč*. (U tisku)
- MIHALJEVIĆ, MILICA. 2007. Međuudžbenička i unutarudžbenička sinonimija i nepodudarni terminološki sustavi. *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika: suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama*. Ur. Češi, Marijana; Barbaroša-Šikić, Mirela. Naklada Slap – Agencija za odgoj i obrazovanje. Jastrebarsko – Zagreb.
- MIHALJEVIĆ, MILICA; ŠTEBIH, BARBARA. 2010. Usporedba hrvatskoga i srpskoga fonološkog nazivlja. *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika. Sv. 1*. Ur. Tošović, Branko; Wonisch, Arno. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Izvori. Graz – Zagreb.
- Školski rječnik hrvatskoga jezika*. 2012. Ur. Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. Školska knjiga – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Pravopisi:

- ANIĆ, VLADIMIR; SILIĆ, JOSIP. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Novi Liber – Školska knjiga. Zagreb.
- ANIĆ, VLADIMIR; SILIĆ, JOSIP. 1986. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1971. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1996. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.

- BABIĆ, STJEPAN; MOGUŠ, MILAN. 2010. *Hrvatski pravopis: usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BADURINA, LADA; MARKOVIĆ, IVAN; MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. 2007. *Hrvatski pravopis*. Matica hrvatska. Zagreb.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1941. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Izdanje Nakladnoga zavoda Banovine Hrvatske. Zagreb.
- CIPRA, FRANJO; GUBERINA, PETAR; KRSTIĆ, KRUNO. 1941. Pretisak 1998. *Hrvatski pravopis*. ArTresor. Zagreb.
- CIPRA, FRANJO; KLAIĆ, ADOLF BRATOLJUB. 1944. *Hrvatski pravopis*. Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare. Zagreb.
- Hrvatski pravopis*. 2013. Gl. ur. Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- KLAIĆ, ADOLF BRATOLJUB. 1942. *Koriensko pisanje*. Hrvatski državni ured za jezik. Zagreb.

The Comparison of Phonological Terminology in Klaić's Orthographic Manuals with Other Orthographic Manuals

Abstract

The author analyses phonological terminology used in two orthographic manuals written by Adolf Bratoljub Klaić (*Koriensko pisanje* written in 1942 and *Hrvatski pravopis* written in 1944 with Franjo Cipra). His terminology is compared with the terminology used in orthographic manuals which preceded Klaić's manual (Boranić 1941; Cipra, Guberina and Krstić 1941, reprint 1998) as well as with the terminology used in modern Croatian orthographic manuals (Babić, Finka, Moguš 1971; Anić, Silić 1986; Babić, Finka, Moguš 1996; Anić, Silić 2001; Badurina, Marković, Mićanović 2007; Babić, Moguš 2010; Jozić, Željko (ed.) 2013). Special focus is on the problems of sound change terminology. The author lists all sound changes mentioned in Klaić's manuals, analyses the terms used to denote them as well as their definitions.

Key words: Adolf Bratoljub Klaić, orthography, phonological terminology, terminology of sound changes, etymological writing

Ključne riječi: Adolf Bratoljub Klaić, pravopis, fonološko nazivlje, nazivlje glasovnih promjena, korijensko pisanje